

KRAJINA JAKO ZDROJ

Záměr:

Lidé využívají krajinu ke svému prospěchu, hospodaří v ní, získávají z ní vodu, energie i nerostné suroviny.

Anotace:

Lidé využívají krajinu ke svému prospěchu, hospodaří v ní, získávají z ní vodu, energie i nerostné suroviny. Zprostředkovat tuto myšlenku žákům je hlavním záměrem výukového programu Krajina jako zdroj. Za cíl si klade také rozvíjet u žáků schopnost pozorovat a popisovat místní krajinu. Program se zaměřuje na krajinu jižního Plzeňska, úžeji pak na krajinu v okolí terénní stanice Občanského sdružení Ametyst ve staré škole na Prusinách u Nebílov. S mírnými úpravami je program realizovatelný i mimo tuto lokalitu. Využitím místní krajiny jako prostředku i cíle vyučování se zabývá místně zakotvené učení. Vybrané prvky tohoto didaktického přístupu spolu s kooperativními metodami výuky a metodou problémového vyučování jsou základní didaktická východiska výukového programu.

Cíl:

- žák spolupracuje v pracovní skupině se spolužáky s cílem splnit zadané úkoly
- žák prezentuje své názory a naslouchá názorům druhých
- žák zkoumá a popisuje místní krajinu
- žák se orientuje v místní krajině i v leteckém snímku místní krajiny
- žák vyjmenuje alespoň 4 přírodní zdroje, které se získávají z krajiny na Prusinách a v širším okolí (Jižní Plzeňsko)
- žák uvede alespoň 2 příklady využití každého vyjmenovaného přírodního zdroje

Cílová skupina:

- 2. stupeň ZŠ

Počet účastníků:

- 15–25 žáků na 1 lektora

Délka programu:

- 220 minut (včetně přestávek)

Místo:

Místem realizace programu je terénní stanice Občanského sdružení Ametyst v Prusinách u Nebílov a její bezprostřední okolí. S mírnými úpravami je program realizovatelný i mimo tuto lokalitu.

Pomůcky:

- předmět pro zvukový signál
- pro každého něco na sezení a záznamový list „Moje místo“ *aktivita 2*
- předmět do komunitního kruhu
- do skupin – prázdný flipchart, psací potřeby (propiska, fixy/pastelky), alespoň jeden papír A4, popis typů krajiny *aktivita 4*
- do skupin – pracovní list Krajina na Prusinách, letecký snímek Prusin a okolí *aktivita 5*
- do skupin – literatura k určování rostlin, literatura o využití bylin, kuchařky *aktivita 6*
- lepidlo do skupin
- prázdný papír A4 pro každého a poté i do skupin
- psací potřeby
- dotazník pro zpětnou vazbu

Popis programu:

• Zahájení programu a přemístění na vyhlídku	15–20 minut
• Pozorování krajiny a sdílení	30–35 minut
• Přesun a přestávka	15–20 minut
• Vytvoření pracovních skupin	5 minut
• Kulturní krajina jižního Plzeňska	15–20 minut
• Krajina na Prusinách	35–40 minut
• Přesun a přestávka	5–10 minut
• Prusinský jídelníček	40–45 minut
• Reflexe – volné psaní, diskuze	10–15 minut
• Zpětná vazba	5–10 minut

CELKEM

nejvýše 220 minut

Popis aktivit:

1) Zahájení programu a přemístění na vyhlídku

Dílčí cíl:

- uvedení do výukového programu
- motivování žáků

Organizace:

- venku před terénní stanicí (starou školou), v kruhu

Čas:

- 15–20 minut

Pomůcky:

- žádné

Obsah:

Lektor jménem Ametystu přivítá účastníky a představí se jako průvodce programem, který nese název Krajina jako zdroj. Uvede, k jakému účelu sloužila v minulosti budova terénní stanice (škola) a ve stručnosti představí její historii.

Prusiny jsou místem s dlouhou školní tradicí. Škola zde fungovala několik set let. Budova, kterou vidíte po levé straně sloužila ke školnímu vyučování až do roku 1980. Její základy pocházejí z 19. století a původní účel budovy je stále nadepsán nad jejím vchodem.

S lidským osídlením této krajiny přišlo i využívání místních přírodních zdrojů. Stručnou zmínku o jednom konkrétním případě můžeme nalézt i ve školní kronice. Zápis psal před více než sto lety místní dlouholetý učitel Jan Špilar: „Na základě usnesení se místní školní rady [...] ze dne 30. dubna 1895 přistoupilo se, aby se ustavičné opravy obmezily, k prohloubení a dostavení studnice. Započato s pracemi 13. listopadu [a] na štědrý den 1895 přišlo se na vydatný pramen.“ Poté se lektor zeptá žáků, jaký přírodní zdroj byl popsán v zápise (jedná se o vodu).

Následně lektor žákům ozřejmí, že jejich záměrem dnešního programu je poznat místní krajinu a to, jak ji člověk využívá a co z ní získává.

Před první aktivitou Lektor stanoví pravidla chování a informuje žáky o bezpečnosti během programu. Žáci se poté představí jmény. Pro snazší oslovování jim může lektor zhotovit jmenovky z papírové lepící pásky. Jmenovku si žáci přilepí na viditelné místo na oděvu.

2) Pozorování krajiny

Dílčí cíl:

- žák pozoruje místní krajinu
- žák popíše stopy po lidské činnosti v krajině
- žák popíše místo v okolí, které si vybral pro pozorování a zdůvodní, čím ho zaujalo

Organizace:

- venku, společné zadání v kruhu, individuální pozorování krajiny, sdílení v kruhu

Čas:

- 30–35 minut

Pomůcky:

- předmět pro zvukový signál, pro každého něco na sezení a záznamový list „Moje místo“, předmět do komunitního kruhu

Obsah:

Lektor zadá žákům úkol, aby si každý sám našel na Prusinách (v okolí staré školy) místo, které ho zaujme. Na místě se mají žáci zastavit (nejlépe i posadit) a pokusit se vnímat atmosféru místa. Poté bude jejich úkolem cíleně pozorovat okolí a přemýšlet, kde v krajině vidí stopy činnosti člověka. Svá pozorování zapisují do záznamového listu „Moje místo“.

Je důležité upozornit žáky na to, že musí jít sami a po celou dobu nesmí s nikým komunikovat. Je dobré si proto vybrat místo, kde je nebude nerušit někdo jiný. Dále je třeba žákům říct, kam až žáci mohou jít. Na vyhledání místa, pozorování a zapsání mají 20 minut. Po uběhnutí 20 minut se mají vrátit na výchozí stanoviště (ne dříve). Zároveň pro jistotu zazní po 20 minutách také domluvený signál, ohlašující čas návratu. Doporučuji například buben, který by pokračoval v hraní, než se začnou žáci scházet.

Po návratu posledního žáka vytvoří lektor se žáky komunitní kruh, vysvětlí jeho zásady a žáci postupně odpovídají na otázky: „Jaké místo si vybrali?“ „Co je na tomto místě zaujalo, že si ho vybrali?“ a uvedou příklady lidské činnosti v místní krajině ze svého pozorování.

Lektor na závěr uvede, že krajina, kterou člověk ovlivňuje/přetváří/hospodaří v ní, se nazývá kulturní krajinou. To znamená, že kulturní krajina takovou krajinou, která vznikla kombinací činnosti přírody a člověka. Lektor vysvětlí základní odlišnosti od přírodní či přírodě blízké krajiny.

Přestávka:

- 15–20 minut
- uvnitř ve třídách

3) Vytvoření pracovních skupin

Dílčí cíl:

- vytvoření funkčních pracovních skupin

Organizace:

- ve třídě

Čas:

- 5 minut

Pomůcky:

- žádné

Obsah:

Před rozdělením do skupin je nutná spolupráce s pedagogem, který žáky zná. Pomůže lektorovi vytipovat lídry jednotlivých pracovních skupin a eliminovat rizika jejich nevhodného složení.

Lektor žáky rozdělí do pěti skupin nejlépe po čtyřech členech. Určí vedoucí skupin, vymezí jejich povinnosti a odpovědnost i povinnosti všech členů skupiny. Úkolem vedoucích skupin není udělat všechnu práci za ostatní, ale práci skupiny spíše řídit. Lektor může ozřejmit žákům záměrné rozdělení skupin odkazem na reálný život, kdy je možné, že budou muset také pracovat v různých pracovních týmech, aniž by si je vybrali.

4) Kulturní krajina jižního Plzeňska**Dílčí cíl:**

- žák definuje kulturní krajinu
- žák pojmenuje a popíše části (typy) místní kulturní krajiny

Organizace:

- ve třídě, ve skupinách

Čas:

- 15–20 minut

Pomůcky:

- do skupin – prázdný flipchart, psací potřeby (propiska, fixy/pastelky), alespoň jeden papír A4, popis typů krajiny

Obsah:

Lektor rozdává do každé skupiny prázdný papír A4. Žáci mají 2 minuty na to, aby ve skupinách s pomocí brainstormingu vymýšleli odpovědi na otázku „Co je to kulturní krajina?“ Jeden ze žáků nápady zapisuje. Cílem brainstormingu je aktivizovat cílovou skupinu a vymyslet co nejvíce nápadů na danou otázku. Během jeho průběhu nápady nekomentujeme. Po ukončení brainstormingu lektor představí žákům metodu Kmeny a kořeny. Jeden žák ze skupiny je zapisovatel (kmen) a ostatní (kořeny) získávají odpovědi od „kořenů“ ostatních skupin na otázku „Co je to kulturní krajina?“ Kořeny si musí odpověď zapamatovat a ústně ji předat svému kmenu, který ji zapíše. Po krátké době cca 3–4 minuty aktivitu ukončíme. Žáci se vrací do skupiny. Dostanou prázdný flipchart, na který napíšou nadpis Kulturní krajina Jižního Plzeňska. Jejich prvním úkolem bude vymyslet definici kulturní krajiny. Vyjít mají z toho, co vymysleli při brainstormingu a z informací, které získali jako „kořeny“. Tyto informace zhodnotí a využijí. Po cca 5 minutách vyzve lektor skupiny k představení definic a případně opraví největší nepřesnosti.

Poté lektor rozdává skupinám popis šesti vybraných částí (typů) krajiny vyskytujících se na jižním Plzeňsku. Žáci mají vymyslet k popisu název části krajiny a obě informace uvést na flip.

5) Krajina na Prusinách

Dílčí cíl:

- žák vyznačí v leteckém snímku místo, kde se nachází
- žák zakreslí do leteckého snímku vybrané části (typy) kulturní krajiny
- žák vybádá/vymyslí a zapíše alespoň dvě suroviny, které lze získávat z každé části krajiny vyznačené na leteckém snímku
- žák vymyslí alespoň dvě konkrétní využití každé získávané suroviny

Organizace:

- ve skupinách, venku na louce u staré školy a v jejím blízkém okolí

Čas:

- 35–40 minut

Pomůcky:

- do skupin: pracovní list Krajina na Prusinách, letecký snímek Prusin a okolí (A3), psací potřeby (do skupin); předmět pro zvukový signál, flipchart z předchozí aktivity, lepidlo

Obsah:

Zadání úkolu probíhá před starou školou. Lektor rozdává postupně pracovní list s úkolem a letecký snímek do každé skupiny a žáky vyzve, aby si ve skupinách nejprve celý úkol přečetli, zda rozumí zadání. Zároveň určí časový limit, který mají skupiny na splnění úkolu. V každé skupině bude jeden její člen sledovat čas. Po skončení limitu zazní zvukový signál a všechny skupiny mají za úkol dostavit se na výchozí místo k lektorovi. Poté proběhne společná kontrola správného zakreslení a pojmenování vybraných částí místní krajiny a jednotlivé skupiny představí vyplněné tabulky. Na závěr aktivity přiřevní žáci pracovní materiály na flipchart.

Přestávka:

- 15–20 minut
- uvnitř ve třídách

6) Prusinský jídelníček

Dílčí cíl:

- žák vyhledává v literatuře
- žák čte s porozuměním
- žák určuje názvy zde rostoucích rostlin

Organizace:

- ve skupinách, na zahradě

Čas:

- 40–45 minut

Pomůcky:

- literatura k určování rostlin, literatura o využití bylin, kuchařky, prázdné papíry A4 do skupin, flipchart z předchozí aktivity, lepidlo

Obsah:

Lektor zadá ústně úkol a rozdá do skupin prázdné papír. Žáci mají připravit denní jídelníček s co největším zastoupením potencionálních potravin, které se nacházejí na Prusinách (louka, sad, zahrada, dvorek). U vícesložkových jídel rozepíší ingredience a popíší, které jsou z Prusin. K dispozici mají kuchařky, atlasy k určování rostlin. Jídelníček by měl obsahovat alespoň 4 jídla za den a nápoje. Na závěr aktivity skupiny své jídelníčky představí.

7) Reflexe**Dílčí cíl:**

- žák popíše, jak člověk využívá krajinu na Prusinách

Organizace:

- ve třídě/venku, každý žák individuálně, poté diskuze v kruhu

Čas:

- 10–15 minut

Pomůcky:

- prázdný papír A4 pro každého, psací potřeby

Obsah:

Lektor zadá žákům úkol, jeho znění může napsat na tabuli: „Jak využívá člověk prusinskou krajinu a co z ní získává?“ Žáci svoji odpověď zpracovávají metodou volného psaní (viz Poznámky). Po několika minutách psaní ukončíme. Následně může žáky vyzvat, aby si vzájemně přečetli volná psaní ve dvojicích, a poté je vybědnout ke sdílení před celou třídou. Na sdílení nápadů může, nejlépe v kruhu, následovat diskuze na stejné téma, případně k tématům, kterých se program dotýkal. Pro diskuzi v kruhu můžeme použít metodu „komunitního kruhu“ (viz Poznámky).

8) Zpětná vazba**Dílčí cíl:**

- žák zhodnotí výukový program i svou práci

Organizace:

- ve třídě/venku, každý žák individuálně

Čas:

- 5–10 minut

Pomůcky:

- dotazník, psací potřeby

Obsah:

Lektor rozdá žákům dotazník. Ujistí je, že dotazník je anonymní a vyzve je k pravdivému zodpovězení otázek. Po odevzdání dotazníku obdrží žák samolepku dokládající jeho účast na programu. Samolepku si vlepí do svých projektových portfoliových desek. Do desek si založí i své volné psaní.

Doporučení:

Zapojit žáky do úklidu pomůcek u aktivit, kde je používají, aby nemusel lektor po skončení programu uklízet vše sám.

Nezapomenout se domluvit na začátku programu se žáky na pravidlech chování a informovat je základní pravidlech bezpečnosti při pohybu v okolí terénní stanice, o tom, co smí a případně kam nesmí a na co by si měli dát pozor.

Před začátkem práce ve skupinách si společně formulovat zásady spolupráce a chování ve skupinách

Nezapomenout zadávat před každým úkolem časový limit na splnění úkolu. Zpravidla je lepší ho dát kratší, a poté ho případně podle situace prodloužit nebo pokud je to možné žáky informovat průběžně o zbývajícím čase, pokud ho nezvládají kontrolovat sami

Předmět pro zvukový signál musí vydávat dostatečně silný zvuk, aby byl slyšitelný i na delší vzdálenosti

Při skupinové práci a obzvlášť v terénu je nutné počítat s časovou prodlevou, než budou schopni všichni vnímat lektora, respektive než k němu dorazí.

Poznámky:

Zásady volného psaní jsou: 1) neplánovat, ale psát, co mě momentálně napadá (tužka musí být neustále v pohybu); 2) nevracet se k napsanému, neopravovat chyby; 3) psát, i když mě k tématu nic nenapadá (např. „už nevím, co psát...“, těším se docela na přestávku...“ apod.).

Blíže k metodě komunitního kruhu například Nováčková, Jana: Komunitní kruh [online]. Metodický portál RVP, <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/424/komunitni-kruh.html/>>.Vyučující představí význam a pravidla komunitního kruhu (pravidlo naslouchání, právo nemluvit, pravidlo úcty, pravidlo diskrétnosti).

Klíčová slova:

Krajina, využívání krajiny, pozorování krajiny, venkovní aktivity, popisování krajiny, orientace v terénu, skupinová práce

Zdroje informací:

Literatura:

Buzan, Tony. **Mentální mapování**. Portál, Praha 2007.

Doporučené očekávané výstupy. Environmentální výchova v základním vzdělávání, in: Doporučené očekávané výstupy. Metodická podpora pro výuku průřezových témat v základních školách. VÚP, Praha 2011

Hausenblas, Ondřej – Košťálová, Hana: **Co je E – U – R (část 1.)**. Kritické listy 22/2006, Kritické myšlení o. s., s. 54 – 58. Ke stažení <http://www.kritickemysleni.cz/klisty_archiv.php>

Klíčové kompetence v základním vzdělávání. VÚP, Praha 2007

Kühnlová, Hana: **Život v našem regionu**. Pracovní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. Fraus, Plzeň 2007

Plzeňsko: příroda, historie, život. Baset, Praha 2008

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (verze platná od 1.9.2013). Úplné znění upraveného RVP ZV. MŠMT, Praha 2103

Řezníčková, Dana: **Geografie aktivně, aktuálně a s aplikacemi**. Přírodní vědy a matematika na středních školách v Praze. P3K, Praha 2012

Šafarčíková, Simona: **Cílená zpětná vazba**. Metodický list 9/2011. Občanské sdružení Ametyst, Plzeň 2011. Ke stažení <http://labyrinth.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/38-metodicke-listy>

Sitná, Dagmar: **Metody aktivního vyučování**. Spolupráce žáků ve skupinách. Portál, Praha 2009

Šafarčíková, Simona: **Skupinová práce**. Metodický list 8/2011. Občanské sdružení Ametyst, Plzeň 2011. Ke stažení <http://labyrinth.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/38-metodicke-listy>

Šafarčíková, Simona: **Smyslové vnímání přírody**. Metodický list 3/2011. Občanské sdružení Ametyst, Plzeň 2011. Ke stažení <http://labyrinth.ametyst21.cz/index.php/ke-staeni/cat_view/38-metodicke-listy>

WWW:

Geoprohlížeč ČÚZK [online]. Český úřad zeměměřičský a katastrální, cit. 10. 6. 2014, <<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>>

Nováčková, Jana: **Komunitní kruh** [online]. Metodický portál RVP, <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/424/komunitni-kruh.html/>>

Vyučovací metody – problémové vyučování [online]. Infogram, <<http://www.infogram.cz/article.do?articleId=1306>>

Škola pro udržitelný rozvoj – Místně zakotvené učení [online]. <<http://www.skolaprozivot.cz/mzu>>

Autor metodiky:

Jan Hibler (Občanské sdružení Ametyst)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

PLZEŇSKÝ KRAJ

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ